

Epipaleolithische en Mesolithische sites in het "Ruilverkavelingsblok Weelde" (prov. Antwerpen)

Cyriel VERBEEK

Summary

Excavations at three sites in the Northern Campine show the presence of occupations dating from the Alleröd till the Atlanticum. Problems of spatial, stratigraphic and post-depositional nature occasionally hamper clear separation of these occupations.

1. Inleiding

Sinds 3/3/1997 voert het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium in samenwerking met het Laboratorium voor Prehistorie opgravingen uit op verschillende sites in het "Ruilverkavelingsblok Weelde". Deze sites zijn door toekomstige ruilverkavelingswerken bedreigd. De opgravingen worden gefinancierd door en uitgevoerd in opdracht van het "Ruilverkavelingscomité Weelde".

Op dit ogenblik zijn de opgravingen op drie sites afgelopen en kunnen hier de eerste voorlopige resultaten gepresenteerd worden. De opgravingsmethodiek is dezelfde zoals deze in het "Ruilverkavelingsblok Poppel" (Verbeek, 1996)

2. Weelde-Bedafse Heide (WBH)

De site, kadastraal gekend onder Ravels, 2de afdeling, sectie A, 653k, is gelegen op een dekzandrug. Deze dekzandrug vormt de waterscheiding tussen de Ossevenneloop en de Retsche loop die samenvloeien ten noordoosten van de site.

Drie ruimtelijk te onderscheiden concentraties werden opgegraven. De maximale vondstdichtheid per m² is eerder gering. De artefacten bevonden zich voornamelijk in de bouwvoor. Artefacten onder de bouwvoor kwamen steeds in gepodzoliseerde structuren voor die als boomvallen en/of wortelgangen te interpreteren zijn.

2.1. Concentratie 1 (WBH 1)

De concentratie leverde, naast brokken kwarts en zandsteen, ruim 2400 artefacten op. Deze artefacten waren verspreid over een oppervlakte van bijna 500 m².

Als grondstof komt voornamelijk vuursteen van een redelijke tot goede kwaliteit voor. Wommersomkwartsiet is goed vertegenwoordigd.

De artefacten bestaan voornamelijk uit debitageproducten, waaronder enkele kernen. De debitage techniek is in Montbanistijl. Microklingen gebroken in een kerf en kerfresten, alle met een linkse laterisatie, verwijzen naar de kerfhalveringstechniek.

Gemene werktuigen zijn eerder zeldzaam en bestaan naast geretoucheerde afslagen en klingen uit eindschrabbers en enkele boren.

De microlieten zijn dominant aanwezig en bestaan voornamelijk uit trapezia. Op enkele uitzonderingen na zijn de trapezia van het korte rechthoekige type. Naast trapezia komen enkele spitsen met dekkende retouche en spitsen met ongeretoucheerde basis (Zonhovenspitsen) voor.

Montbaniklingen zijn in beperkte mate aanwezig.

Als intrusieve elementen zijn een fragment van een gepolijste bijl en een gevleugelde, gesteelde pijlpunt te vermelden.

Ruimtelijk gezien is er een correlatie tussen de verspreiding van de microlieten en de kerfresten.

Het assemblage behoort duidelijk tot het Laat-Mesolithicum. Volgens Rozoy (1978) zou een dergelijk assemblage tot een vroege fase van het Laat-Mesolithicum behoren.

2.2. Concentratie 2 en 3 (WBH 2 en 3)

Beide concentraties, die gescheiden zijn door een steriele zone, leverden ieder ongeveer 400 artefacten op, telkens verspreid over een oppervlakte van gemiddeld 100 m².

Het archeologisch materiaal van beide concentraties is zeer vergelijkbaar :

- als grondstof komen fluviatiel gerolde vuursteensoorten voor die meestal grofkorrelig en van zeer slechte kwaliteit zijn.
- als gevolg van de slechte grondstof zijn goed gevormde (micro)klingen uitzonderlijk.
- sporadisch werden enkele artefacten in een exotische vuursteensoort van goede kwaliteit aangetroffen.
- werktuigen zijn zeldzaam en bestaan uit elementen met afgestompte boord (o.a. Tjongerspitsen), stekers op afknotting en eindschrabbers, meestal op afslag.

Een refit van twee artefacten, aangetroffen onder de bouwvoor, van en tussen beide concentraties, wijst op de gelijktijdigheid van concentratie 2 en 3.

De assemblages van beide concentraties zijn typisch voor de Federmessercultuur die op basis van recente dateringen in Noord-Frankrijk (Fagnart, 1997) uitsluitend in de Allerödfase te plaatsen is.

Artefacten in Wommersomkwartsiet (o.a. enkele spitsen met dekkende retouche) dienen als intrusief beschouwd te worden.

3. Weelde-Flaasheide (WFH)

De site is gelegen ten zuidwesten van een depressie, waarschijnlijk een vroeger ven; kadastraal gekend onder Ravels, 2de afdeling, sectie A, 662f.

Het lithisch materiaal, dat volledig in de bouwvoor was opgenomen, werd in twee, ruimtelijk naast elkaar gelegen, kleine concentraties aangetroffen :

- enerzijds een concentratie van ruim 400 artefacten, voornamelijk debitageproducten, die voor meer dan 90% in Wommersomkwartsiet vervaardigd zijn. Naast enkele geretoucheerde ongemodificeerde artefacten komen uitsluitend microlieten voor (spitsen met dekkende retouche en microklingen met afgestompte boord). Tevens werden enkele Tjongerspitsen in vuursteen aangetroffen.
- anderzijds een concentratie van ongeveer 80 elementen, soms met debitage sporen, in kwartsitische zandsteen die gedeeltelijk refitbaar zijn. Mogelijk mag in deze zone een haardplaats verondersteld worden.

Het Mesolithisch ensemble kan best tot de groep van Sonnisse Heide en/of Gelderhorsten (Vermeersch, 1984) gerekend worden en is op basis van een absolute datering rond 8.000 BP (Gendel, Van de Heyning & Gijssels, 1985) te situeren. Evenals te Posterholt (Verhart, 1995) kunnen de Tjongerspitsen mogelijk als intrusief beschouwd te worden.

4. Weelde-Eindegoorheide (WEH)

De site, die zich over een oppervlakte van meer dan één hectare uitstrekt, was reeds in 1992 voorwerp van een beperkt onderzoek (Verbeek & Vermeersch, 1992; Verbeek, 1994). Op twee percelen van deze site is een opgraving voorzien. Deze bijdrage behandelt de opgraving van één perceel; kadastraal gekend onder Ravels, 2de afdeling, sectie D, 10b.

Ruimtelijk werden vijf concentraties en/of zones uitgezeefd. De artefacten komen voornamelijk in de bouwvoor voor. Artefacten onder de bouwvoor komen vooral in "structuren" voor die ontstaan zijn door post-depositionele processen.

Volgende "structuren" kunnen hierbij onderscheiden worden :

- recente verstoringen die opgevuld zijn door een verbrokkelde podzolbodem : voornamelijk konijnenpijpen.
- subrecente verstoringen als gevolg van wortelgangen van bomen. Niettegenstaande er in deze verstoringen soms onverteerde wortels voorkomen, is er reeds een podzoliatie opgetreden.
- "witte vlekken" die zowel horizontaal als verticaal in omvang en diepte variëren. Deze vlekken zijn lemiger dan de omringende sedimenten en bevatten soms wat houtskool.
- kuilen, waarschijnlijk boomvallen, die slechts in het verticaal profiel herkenbaar zijn door een verbrokkeling en verplaatsing van de gelaagde dekzanden.
- een differentiële verticale homogenisatie van de oorspronkelijk gelaagde (dek)-zanden.

4.1. Concentratie 1

Deze concentratie leverde ruim 1000 artefacten op die verspreid waren over een oppervlakte van 130 m².

Naast voornamelijk debitageproducten werd een kerfrest met rechtse laterisatie aangetroffen. Als gemene werktuigen komen enkele eindschrabbers en stekers voor. Microlieten zijn eerder zeldzaam : enkele driehoeken, spitsen met basisretouche en een Zonhovenspits.

Ondanks de aanwezigheid, in de periferie van de concentratie, van enkele elementen met afgestompte boord, die tot de Federmessercultuur behoren, kan deze concentratie best in het Vroeg-Mesolithicum geplaatst worden. Vermits spitsen met dekkende retouche ontbreken kan een datering van ca. 9.000 BP vooropgesteld worden.

4.2. Concentratie 2

Deze zone leverde ongeveer 3.700 artefacten op. Zij waren verspreid over een oppervlakte van ongeveer 300 m². Ruimtelijk tekenen zich meerdere sub-concentraties af die zowel functioneel als chronologisch lijken te verschillen.

Enerzijds een zone die aan de Federmessercultuur kan worden toegeschreven met een werktuigenbestand dat bestaat uit eindschrabbers, stekers en elementen met afgestompte boord. Ruimtelijk zijn zekere verschillen vast te stellen in de verspreiding van sommige artefacttypes zoals de elementen met afgestompte boord, de stekers en stekerafval en de eindschrabbers, die soms in associatie met rode oker werden aangetroffen.

Anderzijds een zone die in het Vroeg-Mesolithicum te situeren is en naast gemene werktuigen zoals eindschrabbers en stekers een aantal

microlieten opleverde. Het betreft spitsen met ongeretoucheerde basis (met schuine afknotting of afgestompte boord). De kerfresten hebben een rechtse laterisatie. Artefacten uit deze zone zijn voornamelijk in vuursteen van het Obourgtype vervaardigd.

4.3. Concentratie 3

Deze zone leverde ongeveer 4.000 artefacten op die verspreid waren over een vergelijkbaar areaal als concentratie 2.

Chronologisch kunnen mogelijk twee concentraties onderscheiden worden :

- een noord-westelijke zone met een aantal artefacten in Wommersomkwartsiet en enkele microlieten. De microlieten zijn meestal fragmentair. Enkele segmenten, een Tardenoispsits en een Zonhovenspsits zijn te vermelden. Kerfresten ontbreken. Een datering rond 9.000 BP mag vooropgesteld worden.
- de zuidelijke zone kan omwille van het voorkomen van elementen met afgestompte boord, stekers en eindschrabbers aan de Federmessercultuur worden toegeschreven.

4.4. Concentratie 4

Deze concentratie leverde ruim 1.000 artefacten op die over een oppervlakte van ongeveer 70 m² verspreid waren.

Als werktuigen komen voornamelijk elementen met afgestompte boord, waaronder Tjongerspitsen, voor. In mindere mate werden eindschrabbers en stekers aangetroffen. Niettegenstaande het voorkomen van enkele artefacten in Wommersomkwartsiet behoort dit assemblage voornamelijk tot de Federmessercultuur.

4.5. Concentratie 5

Deze kleine concentratie, ongeveer 35 m² groot, leverde ongeveer 250 artefacten op die tot de Federmessercultuur behoren. Als werktuigen komen elementen met afgestompte boord (zowel spitsen als messen), stekers en eindschrabbers voor. De artefacten zijn voornamelijk in vuursteen van het Obourgtype vervaardigd.

5. Enkele vaststellingen

Vermeersch (1985) heeft reeds op een aantal problemen gewezen die een goede typonologie en absolute dateringen bemoeilijken. Deze problemen stelden zich ook bij deze opgravingen.

Op elke site konden meerdere occupaties

worden vastgesteld die soms moeilijk ruimtelijk te differentiëren zijn. In hoeverre refitting tot een chronologische differentiatie zal kunnen bijdragen is niet duidelijk.

Stratigrafisch kan geen onderscheid tussen Epipaleolithische en Mesolithische occupaties worden gemaakt. Een Usselobodem kon nergens onder de bouwvoor worden vastgesteld. Artefacten onder de bouwvoor blijken steeds aan post-depositionele processen onderhevig te zijn geweest. Dit doet ons besluiten dat de Usselobodem in de huidige podzolbodem werd opgenomen en dat de sedimentatie gedurende de Dryas III eerder gering was, alhoewel dit mogelijk lokaal sterk kan variëren.

De organische monsters komen meestal in post-depositionele "structuren" voor en lijken niet aangewezen voor een absolute datering. Zelfs organische monsters die op een onverstoorde site verzameld werden kunnen zelden aan een bepaalde occupatie worden toegeschreven vermits het leefniveau na de Dryas III gedurende duizenden jaren praktisch onveranderd is gebleven.

Indien we reeds problemen hebben om Epipaleolithische en Mesolithische occupaties binnen één areaal te scheiden, kan men zich de vraag stellen in hoeverre de assemblages die werden gebruikt om Mesolithische groepen te definiëren, van slechts één occupatie afkomstig waren (Vermeersch, 1984).

6. Besluit

De opgravingen hebben meerdere occupaties op de verschillende sites aangetoond. De dichtheid aan sites zal ons wellicht in staat stellen een beter inzicht te verwerven in de diachronische prehistorische bewoning op regionaal niveau.

Bibliografie

FAGNART, J. P., 1997. *La fin des temps glaciaires dans le nord de la France*. Mémoires de la Société Préhistorique Française : 24.

GENDEL, P., VAN DE HEYNING, H. & GIJSELINGS, G., 1985. Helchteren-Sonnisse Heide 2 : A Mesolithic site in the Limburg Kempen (Belgium), *Helinium*, 25 : 6-22.

ROZOY, J. G., 1978. *Les derniers chasseurs. L'Épipaléolithique en France et en Belgique. Essai de synthèse*. Bulletin de la Société Archéologique Champenoise, numéro special : 3 vol.

VERBEEK, C. & VERMEERSCH, P. M., 1993. Epipaleo-lithicum en Mesolithicum te Weelde-Eindegoorheide 2, *Notae Praehistoricae*, 12 : 77-81.

VERBEEK, C., 1996. Relaties tussen Vroeg-Mesolithische concentraties te Weelde-Voorheide, *Notae Praehistoricae*, 16 : 91-99.

VERBEEK, C., 1994. *Epipaleolithicum en Mesolithicum te Weelde : Eindegoorheide I en II*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven : 206 p.

VERHART, L. B. M., 1995. Een Vroegmesolithisch jachtkamp te Posterholt, Gemeente Ambt Montfort (NL), *Notae Praehistoriae*, 15 : 73-80.

VERMEERSCH, P. M., 1984. Du Paléolithique final au Mésolithique dans le nord de la Belgique. In : D. Cahen & P. Haesaerts, *Peuples chasseurs dans leur cadre naturel*. Bruxelles : 181-193.

VERMEERSCH, P. M., 1985. Ten years' research on the Mesolithic of the Belgian Lowland : Results and Prospects. In : C. Bonsall, *The Mesolithic in Europe*. Edinburgh : 284-290.

Cyriel Verbeek
Instituut voor het Archeologisch Patrimonium
Doornveld 1 bus 30, 1731 Asse-Zellik
Laboratorium voor Prehistorie, Redingenstraat
16bis, 3000 Leuven